

Skolans gröna matlandskap

Elevers uppfattningar om och upplevelser av vegetarisk skolmat

Sara Frödén

Sara Frödén, lektor i pedagogik, Institutionen för Humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet. E-post: sara.froden@oru.se

Med utgångspunkt i skolan som matlandskap syftar denna studie till att undersöka elevers uppfattningar om och upplevelser av den vegetariska skolmaten för att få en djupare förståelse för barns matval och hur det kan förändras. Tjugotre semi-strukturerade gruppintervjuer med 76 elever i tre skolor har analyserats. Resultatet visar att elevernas huvudsakliga skäl till att välja eller välja bort vegetarisk mat skiljde sig från vuxnas. Motståndet mot vegetarisk skolmat baserades inte på fördomar mot vegetarism, utan olika smak- och igenkänningsfaktorer. Istället för hälsomässiga och miljömässiga anledningar, så lyfte eleverna fram olika djuretiska skäl till att äta vegetarisk kost. Elevernas uppfattningar speglade hemmets normer och värderingar kring mat och ätande, snarare än deras kön. Slutligen diskuteras pedagogiska implikationer av resultatet.

Drawing on the concept of school foodscape, the aim of this study is to examine pupils' perceptions and experiences of vegetarian school food in order to gain a deeper understanding of children's food choices and how it can change. Twenty-three semi-structured group interviews with 76 pupils in three schools have been analysed. The results show that the pupils' main reasons for choosing or rejecting vegetarian food differed from those of adults. Resistance towards vegetarian school food was not based on prejudices against vegetarianism, but on various taste and recognition factors. Instead of health and environmental reasons, the pupils highlighted different animal ethical reasons. The students' perceptions reflected their families' norms and values of food and eating, rather than their gender. Finally, pedagogical implications of the results are discussed.

Inledning

Mat- och ätvanor grundläggs tidigt i livet och en dålig kosthållning riskerar att på sikt bidra till en mängd olika sjukdomar (World Health Organization, 2003; Nordiska ministerrådet, 2014). Trots detta äter svenska barn och ungdomar enbart i genomsnitt hälften av det rekommenderade dagliga intaget av grönsaker och frukt (Warensjö et al, 2018). Ungdomar från hem med låg utbildning och pojkar har generellt sett sämre kostvanor (Moraeus m fl., 2020; Mattison, 2016). Att sätta mat och ätande i en social och kulturell kontext och utforska platser där barn erbjuds mat och möter olika budskap om mat, så kallade *matlandskap*, kan ge mer kunskap om barns mat- och ätmönster och hur de förändras (Mikkelsen, 2011). Ett sådant matlandskap är skolan. I Sverige står skolmaten för en stor del av barns dagliga födointag, eftersom kostnadsfria och näringsriktiga måltider ska serveras till alla grundskoleelever (SFS 2010:800). Skolan blir därmed en viktig arena för ett hälsofrämjande arbete som kan bidra till att förbättra barns mat- och ätvanor och samtidigt utjämna socioekonomiska skillnader (Persson Osowski, 2015; Mikkelsen, 2014). I enlighet med Livsmedelsverkets (2019) nya rekommendationer så erbjuder nu allt fler grundskolor vegetariska rätter till alla elever och utökar salladsbufféerna. Vegetarisk mat betraktas därmed inte som specialkost, eftersom det anses ”bra om barn tidigt får lära sig att tycka om olika vegetariska rätter” (Livsmedelsverket, 2019, s.22). I skolans förändrade matlandskap ges elever fler möjligheter att göra sunda matval och öka frukt- och grönsaksintaget. Det behövs dock mer forskning kring huruvida elever faktiskt tar mer av salladsbuffén och väljer den vegetariska maträtten samt av vilka anledningar de gör det. Denna intervjustudie tar sin utgångspunkt i att skolan är ett av flera matlandskap som inverkar på barns inställning till mat och ätande. Syftet är att undersöka elevers uppfattningar om och upplevelser av den vegetariska skolmaten för att få en djupare förståelse för barns matval och hur det kan förändras.

Metod och analys

Studiens metod, data och etiska överväganden

Studien är en del av ett bredare treårigt praktisknära forskningsprojekt vars huvudsyfte är att undersöka och utveckla skolmåltiden som pedagogiskt redskap. De 23 semi-strukturerade intervjuerna (Kvale, 1996) med grupper om 2 - 5 elever som används som data genomfördes i ett tidigt skede av projektet, för att få ett elevperspektiv på skolmåltidssituationen innan ett planerat utvecklingsarbete startat. De tre medverkande grundskolorna hade olika menyer och var belägna i olika kommuner i en storstad, småstad respektive landsbygdsort. Skolorna valdes ut utifrån följande kriterier: De hade eget skolkök och skolmatsal,

serverade dagligen två maträtter som eleverna fritt fick välja mellan, varav minst en var vegetarisk, samt erbjöd en riklig, variationsrik salladsbuffé. Gruppen som intervjuades bestod av 26 pojkar och 50 flickor från skilda socioekonomiska förhållanden som gick i årskurs 2 (30 st), 4 (37 st) och 5 (9 st).

Forskningsprojektet i sin helhet är etikprövat med godkänt resultat och skriftligt samtycke från elevernas vårdnadshavare har samlats in. I samband med intervjuerna, som gjordes på plats i skolans lokaler och ljudinspelades, gav eleverna sitt muntliga samtycke efter att ha fått ytterligare information om studiens syfte, försäkran om anonymitet, att deltagandet var frivilligt samt möjligheten att avbryta intervjun när de ville. Lärarna fördelade eleverna i könsblandade smågrupper för att uppnå en känsla av trygghet i mötet med intervjuaren. Eleverna var oftast engagerade i ämnet och kunde föra fram både positiva synpunkter och kritiska kommentarer. Intervjuaren ställde främst öppna frågor om skolmaten och matupplevelsen i skolmatsalen, men även mer riktade frågor om skillnader mellan måltiden i skolan och hemmet. Då intervjuerna påminde mer om en fri konversation så krävdes det inte att eleverna konkret svarade på alla frågor, vilket gjort det svårare att i efterhand kvantifiera materialet. Däremot möjliggjorde metoden att eleverna själva lyfte nya områden som upplevdes som betydelsefulla ur deras perspektiv, men inte berördes av intervjuaren som exempelvis djuretiska frågor (Se Mayall, 2008). De respekterade oftast varandras talutrymme och kunde uttrycka olika åsikter sinsemellan utan problem, även om de yngsta eleverna ibland i det närmaste upprepade varandras utsagor i ett slags kollektivt svar.

Analysförfarande i flera steg

I ett första steg urskildes enskilda elevers utsagor i gruppdiskussioner som berörde vegetarisk skolmat och kosthållning, kött- och grönsaksätande samt hemmets måltider och matvanor. Därefter undersöktes i vilken utsträckning eleverna åt eller smakade på den vegetariska maträtten. I intervjuerna ställdes flertalet öppna frågor och följdfrågor om den vegetariska skolmaten istället för en specifik fråga om hur ofta de åt den, men 39 tydliga svar kunde ändå identifieras och kodas under kategorierna *alltid/oftast – ibland – sällan/aldrig*. I nästa steg ställdes följande analysfrågor till hela materialet:

- Hur upplever eleverna den vegetariska skolmaten?
- Vilka huvudsakliga skäl uppger eleverna till att de väljer att äta eller smaka på den vegetariska maträtten eller ha en vegetarisk kosthållning generellt?
- Hur resonerar barn kring vad som är *bra mat*?

Svaren kodades i flera mindre kategorier som reducerades genom att inordnas i fyra övergripande teman: *Hälsa, miljö, djuretik* och *smak*. Bortsett från den sist-

Socialmedicinsk tidskrift 3/2021

nämnda så överensstämmer dessa med tidigare forskning om vuxnas huvudsakliga anledningar till att välja vegetarisk kosthållning.

I ett tredje steg undersöktes om och i så fall vilken betydelse som hemmets matlandskap hade för elevernas val av skolmat, då eleverna ofta hänvisade till dessa. Elevers uttalanden om upplevda skillnader mellan hemmets måltider urskildes och kodades. I de fall det vara möjligt identifierades också matvanor och -preferenser i hemmet samt familjens förhållningssätt till vegetarisk kost. I hela analysprocessen söktes det också efter skillnader i relation till elevens kön, skola och årskurs, vilka visade sig vara marginella. Slutligen gjordes en jämförande läsning i syfte att göra en metaanalys av de aktuella gruppdiskussionerna för att få en helhetsbild av innehållet.

Teori och tidigare forskning

Skolans och hemmets matlandskap

Historiskt sett är den kostnadsfria skolmåltiden en del av det svenska välfärd byggandet och ses som en självklar del av skolans verksamhet. Samtidigt ingår den i ett slags klagandets diskurs där den betraktas som en andra klassens måltid både av vuxna och barn, eftersom hemmets måltider utgör ett ideal (Gullberg 2004, 2006; Persson Osowski, 2015, Persson Osowski m fl., 2012). I jämförelse med familjemiddagar så ställs omfattande krav på skolmåltiden som skolköken ofta har dåliga förutsättningar uppnå. Skolmåltiden ska bestå av flera olika näringsriktiga maträtter innehållandes särskilt utvalda och prisvärda råvaror som tillagas efter strikta hygienregler och serveras till stort antal personer (Persson Osowski, 2015; Livsmedelsverket, 2019). Skolan är inte bara en fysisk plats där barn serveras mat utan en komplex organisatorisk, social och kulturell kontext där barn möter olika mat-, kropp- och hälsorelaterade budskap – det som kan definieras som ett *matlandskap*. (Mikkelsen, 2011; Johansson m fl. 2009).

Internationellt använder allt fler forskare begreppet matlandskap (foodscape) för att förstå komplexa system där det sker en interaktion mellan miljö, människor och mat. Begreppet går att använda både för att beskriva konkreta situationer och materialitet och fånga upp föränderliga diskursiva och sociala praktiker (Vonthron, 2020). Platser dit vi kontinuerligt återkommer för att äta, som skolan, erbjuder stora möjligheter att förändra normer kring mat- och ätvanor enligt Bernt Egberg Mikkelsen (2014):

As such, we can understand the captive foodscape of the school as a meso food environment consisting of structures and agents, and in which food, people and space interact in particular ways and become promoters of good habits within eating, serving and socializing among young people. By adding meaning and power to it we can understand it as a powerful setting for intervention (s.193).

Barn rör sig i många matlandskap som skapar mening om mat och får betydelse för hur relationen till mat och ätande utvecklas (Brembeck m fl., 2010; Torralba, 2014). I hemmet har barnen mer inflytande över matinköp, meny och medverkan i köket till skillnad från skolan (Nørgaard m fl., 2007). Samtidigt kan det innebära att samma favoriträtter serveras oftare och barnens matrepertoar inte vidgas.

En variationsrik kost där barn presenteras för ett stort urval av matvaror är nödvändigt för att utveckla smakpreferenser och stävja barns matneofobi (tveksamhet mot ny mat) (Bucher m fl., 2014; Dovey m fl., 2008). Studier där yngre barn fått smaka på ett antal nya grönsaker eller maträtter (exponering), gärna tillsammans med mat som de föredrar (flavour-flavour-lärande) visar mestadels goda resultat i form av högre intag av dessa (Ahern m fl., 2014; Hausner m fl., 2012; Anzman-Frasca m fl., 2012). Denna forskning bedrivs dock sällan i skolkontexter och kamraters och vuxnas inflytande som förebilder har också visat stor påverkan på matvalet förutom exponering (O'Connell m fl., 2012; Hendy, 2000).

Det gröna skolmatlandskapet och vegetarism

De statliga finansierade skolmåltiderna har ändrats avsevärt sedan de infördes på 1940-talet (Persson Oskowski, 2015). Skolans matlandskap blir allt grönare i form av fler ekologiska råvaror och ett dagligt lunchutbud som enligt Livsmedelsverket bör ”bestå av en eller flera lagade rätter, varav minst en vegetarisk rätt som alla kan ta av [och] ett salladsbord med minst fem olika komponenter” (s. 19). Vegetarisk mat är därmed inte längre en specialkost som vårdnadshavare ska ansöka om, men vegetarism ses fortfarande som en slags livsstil eller identitet (Wright, 2018). Det finns flera negativa fördomar mot vegetarianer och vegetarisk kost bland både ungdomar och vuxna som uttrycks öppet, särskilt hos de som konsumerar mycket animaliska produkter (Earle & Hodson, 2017; Judge & Wilson 2019; Burkle, 2009). Matval kan även vara könskodade (McPhail m fl., 2012). En stark koppling mellan köttätande och maskulinitet bidrar exempelvis till att kvinnor oftare föredrar vegetarisk kost jämfört med män (Rothgerber, 2012; Ruby, 2012; Ruby & Heine, 2011; Pohjolainen m fl., 2016; Sanchez-Sabate & Sabaté, 2019).

Studier av vuxna som inte är vegetarianer/veganer av religiösa eller kulturella skäl visar att de vanligaste skälen till att välja vegetarisk/vegansk mat är hälso-mässiga, miljömässiga och djuretiska (Se Wright, 2015; Weaver-Hightower, 2012; Rice, 2013). Ett annat skäl är att de ogillar smaken av kött, vilket delvis kan hänga samman med att associationen mellan kött och döda djurkroppar gör att kött känns oaptitligt (Roth, 2005). Djuretiska skäl väger tyngre för kvinnor jämfört med män, som oftare understryker betydelsen av de goda hälsoeffekter som vegetarisk mat förväntas ge (Povey m fl., 2010). Forskning om barns anledningar till att bli vegetarian är inte lika omfattande. En studie belyser hur barn som självständigt tagit valet att bli vegetarianer betonar djuretiska argu-

ment som viktiga jämfört med barn vars familj är vegetarianer. Samtidigt har de större tolerans för de som konsumerar kött, vilket kan bero på att deras hemmatlandskap består av fler blandkostare (Hussar & Harris, 2010). Att befinna sig i matlandskap som präglas av starka värderingar kring olika matval kan göra det svårt att självständigt bilda uppfattningar om mat. Både vuxna och barn som bryter mot familjens mat- och ätmönster kan bli starkt ifrågasatta vilket bidrar till många olika slags konflikter, inte minst under måltiderna (Roth, 2005).

Resultat

Elevernas matval och smakmässiga anledningar

I gruppintervjuerna framkom det att förhållandevis få elever i de tre skolorna åt vegetarisk skolmat trots att de kunde välja att ta av båda rätter. I en skola berättade de yngre eleverna att läraren ”säger alltid att man måste smaka på båda två” (Dora, åk 2), men att det var långt ifrån alla som följde dessa rekommendationer. Hälften av de 39 elever som tydligt uppgav hur ofta de åt eller smakade på den vegetariska maträtten sa att de sällan eller aldrig gjorde det. Endast nio elever svarade att de alltid eller oftast åt vegetariskt och sju av dessa var eller strävade efter att bli vegetarianer. De elever som svarade att de åt vegetarisk skolmat ibland, angav som främsta anledning att de hoppades att den vegetariska maträtten smakade godare än kötträtten, eller som en elev uttryckte det:

Ja, jag äter maten varenda dag. Om jag inte tycker det är gott så tittar jag på det vegetariska. Tittar om det ser gott ut. Och provar det ibland (Vera, åk 2).

Den vegetariska skolmaten sågs därmed som ett sekundärt alternativ, som togs i beaktning först när kött- och fiskrätterna som serverades inte levde upp till förväntningarna. Det var vanligt att eleverna som var blandkostare beskrev vegetarisk skolmat som *den andra* till skillnad från *den vanliga maten*:

När inte vanliga maten är så god, då kan vi prova den andra (Kevin, åk 2).

Hur den vegetariska skolmaten presenterades hade betydelse för om eleverna valde den. Både att den såg mer aptitlig ut i jämförelse med den köttbaserade rätten och att det tydligt framgick vad maträtten innehöll. Maträtter som var nya för barnen eller innehöll för många olika eller obekanta ingredienser beskrevs som *vuxenmat* som de var tveksamma till att äta. Det gällde också salldbuffén där barnen hellre ville plocka varje grönsak för sig istället för att bli serverade grönsaksröror och blandade sallader. Både elever som såg sig som vegetarianer och som blandkostare menade att den vegetariska skolmaten var ”för

komplicerad - de försöker blanda i mycket olika saker” (Chris, åk 4) och bestod av ”grönsaker som man typ inte vet vad det är” (Olivia, åk 4). Det var också viktigt att den vegetariska maten och salladsbuffén var placerad så att eleverna tog av den först, och inte redan fyllt tallriken med annan mat. Vidare underströks betydelsen av att få provsmaka maträtterna eller grönsakerna i salladsbuffén innan för att eleverna skulle våga ta av dem. Två skolor hade löst detta genom att ha ”smakske-dar” i matsalen eller låta eleverna var med och tillaga den vegetariska maträtten i skolköket och dela ut smakportioner i klassrummen innan måltiden. Flera elever beskrev hur en omvänd ordning och möjlighet till provsmakning gjort att det dagliga grönsak- och fruktintaget höjts eller som en pojke kortfattat uttryckte det:

För att först tar man typ grönsakerna. Och sen tar man maten (Luka, åk 4).

Hans uttalande kan också tolkas som att grönsaker främst betraktas som ett komplement till kött- och fiskrätter och utgör därmed inte en komplett måltid, vilket uttrycktes på olika sätt av flera elever.

”Bra mat” och djuretiska anledningar till vegetarisk kosthållning

Samtidigt fanns en medvetenhet om att grönsaker och frukt var hälsosamt att äta, vilket framkom när frågan ”Vad är bra mat för dig/er?” ställdes i intervjuerna. 37 % av de 57 elever som svarade på frågan menade att enbart grönsaker/frukt eller grönsaker/frukt i kombination med kött var näringsriktig och sund mat. Endast 16 % svarade enbart kött eller fisk. Ett fåtal elever tog upp miljömässiga aspekter som exempelvis ekologisk och lokal matproduktion, medan 31 % tolkade uttrycket ”bra mat” som välsmakande eller ”mättande” och nämnde sina favoriträtter. Flera olika uppfattningar kunde framkomma under en och samma intervju, som i följande diskussion:

Intervjuare: *...vad är bra mat för er?*

Selma, åk 2: *Mycket grönsaker.*

Intervjuare: *Ja, är det bra mat?*

Selma, åk 2: *Fast man ska inte äta för mycket grönt och så. Det är bra att äta mat också.*

Intervjuare: *Ja, vad säger du då?*

Albin, åk 2: *Ja, grönsaker är bra för kroppen, men jag gillar mer kött. Det är mycket godare med stekt kött.*

Selma, åk 2: *Kött är också bra. Men inte jättebra för naturen.*

Intervjuare: *Nej. Vad säger du? Vad är bra mat för dig?*

Neo, åk 2: *Men kött liksom, då tar man ju från djuren och det är ju inte bra för miljön, för då dör ju djuren.*

Barnen ställer flera motstridiga föreställningar om mat mot varandra. De lyfter fram både hälsa, smak och miljö som viktiga aspekter av bra mat utan att nödvändigtvis enas om ett svar. När det gäller köttätande och döandet av djur så var det ett återkommande samtalsämne i flera intervjuer, trots att det inte initierades av intervjuaren. Elever som var vegetarianer uppgav främst djuretiska skäl till varför de valt en vegetarisk kosthållning och nämnde i princip aldrig hälsomässiga eller smakmässiga anledningar.

Intervjuare: *Har du bestämt själv att du vill vara vegetarian?*

Elliot, åk 4: *Bestämt själv.*

Intervjuare: *För att?*

Elliot, åk 4: *Åh hej, jag tänker inte sitta och äta något som man har dödat. Typ tagit salt och peppar på, det är respektlöst! Det är som att jag tar Michael [elev] och bara... "Nu ska vi bugga av huvudet här!" och så "nu lägger vi in det i ugnen och tar lite salt och peppar!"*

Intervjuare: *Mmm. Hur tänker du?*

Ester, åk 4: *Alltså, jag tänker typ samma sak. Jag tycker inte alls att det är bra att man typ mördar ett djur bara för att vi ska få mat.*

För elever som vanligtvis åt kött kunde vetskapen om att köttätande innebar att djur slaktades för att bli mat ge upphov till starka skuld- och skamkänslor. En del av dessa elever beskrev svårigheterna med att övergå till vegetarisk kost om föräldrarna mestadels serverade kött- och fiskrätter hemma. Det diskuterades hur köttkonsumtionen kunde reduceras eller möjligen berättigas genom en bra djurhållning, en ökad balans i naturen eller att hushålla med resurser för att minska antal dödade djur:

Om man dödar ett djur, bättre att ta vara på allt (Angelica, åk 4).

I diskussionerna återkom oftast barnen till att det kändes fel att döda djur och att det ökade deras motvilja mot att konsumera kött, som i denna intervju:

Belinda, åk 4: *Nej. Fast så här... jag skulle kanske vilja bli det [vegetarian], men det är ju svårt att sluta äta kött tycker jag.*

Intervjuare: *Varför skulle du vilja bli det då?*

Belinda, åk 4: *Men typ så här, för att det dödar djur så...*

Intervjuare: *Hos er då?*

Kari, åk 4: *Alltså jag... Jag försöker undvika kött. Om det är mycket grönsaker, pasta och mycket annat - och kött. Då försöker jag undvika att äta köttet. För att jag försöker bli vegetarian.*

Intervjuare: *Varför försöker du det? Vad är det för anledning till det?*

Kari, åk 4: *För att, ja, lite som Tilda sa att... jag vill inte slösa på alla djuren. Jag vill inte att... det är precis som att någon skulle döda mig och äta upp mig.*

Tilda, åk 4: *Men en sak, jag vill bara påpeka det. I er familj gör de så här att ni köper bra kött. Det är inte djur som har bott på en kvadratmeter och vuxit upp för att bli dödade.*

Belinda, åk 4: *Nu får jag allt skuldkänslor här.*

Intervjuare: *För du vet inte hur de gör hemma hos dig?*

Belinda, åk 4: *Nej, alltså. Jag vet ju att vissa försöker så här äta kött från djur som har varit typ fria, men sen... Det är fortfarande kött liksom.*

Skillnader mellan skolans och hemmets matlandskap

Medan en del elever bildat egna åsikter om mat och ätande som skiljde sig från familjens, så tog andra ställning genom att återupprepa sina föräldrars argument för eller emot olika kosthållningar och matvanor. Mödrar beskrevs i regel som mer positivt inställda till vegetarism än fäder, som i detta citat av Anton som vill bli vegetarian men ”tar ett steg i taget”:

Mamma säger att hon vill att hela familjen ska börja äta mer vegetariskt för att... Hon säger att det är mer nyttigt. Hon säger att om man inte vill äta vegetariskt och vill äta kött så kan man, för att inte få dåligt samvete när man äter kött, äta sånt kött där djuren hade blivit för många om de inte hade typ dödats (Anton, åk 4).

Till skillnad från föräldrarna, så fanns dock ingen tydlig koppling mellan kön och kostval bland eleverna. Istället var hemmets matvanor avgörande för inställningen till kött och vegetarisk mat. I följande samtal har Meja precis berättat att hon varit vegetarian hela sitt liv, eftersom hennes mamma bestämt att de ska äta vegetarisk mat:

Meja, åk 5: *Ja, om jag ska äta kött så ser jag ett dödt djur på min tallrik.*

Intervjuare: *Mmm. Jag förstår.*

Tina, åk 5: *Det gör inte jag, jag ser mumsfillibaba.*

Liam åk 5: *Jag ser mat.*

Tina, åk 5: *Jag kan inte leva utan kött. Pappa är jägare så vi har ungefär oändligt med kött så länge djuren finns kvar i skogen.*

Till skillnad från vegetarianen Meja så associerar Tina kött med goda smakupplevelser och blir inte avskräckt av tanken på att det är ett dödt djur. Senare berättar hon även att hennes pappas jaktlag skänkt en älg till skolan som de gjort kalops på och att ”det var första gången jag blev mätt i skolan. Det var jättegott”. När hon får frågan om skillnaden mellan skolans och hemmets måltider svarar hon: ”Det är väldigt lite varierat hemma. Hemma äter vi kött och potatis nästan varje gång”.

Överlag uttryckte en stor majoritet av eleverna (91% av 64 svarande) att skolmaten skiljde sig från familjemåltiderna, främst för att de ansåg att maten smakade godare hemma. Möjligen berodde denna uppfattning på att de fick vara med och bestämma menyn till skillnad från i skolan och åt sina favoriträtter oftare, vilket en hel del elever också påtalade. Ungefär en femtedel, som alla var blandkostare, uppgav att det serverades mindre grönsaker och mer kött och fisk hemma och de tyckte att skolmaten mest bestod av nya, ”konstiga” rätter som de var tveksamma till att äta.

Sammanfattande diskussion

Skolans och hemmets matlandskap existerar parallellt i barnens värld, vilket medför att de navigerar mellan olika, ibland motsägelsefulla, budskap om mat. Under skolmåltiden möter de personer med olika normer, värderingar, vanor och preferenser kring mat. Skolans gröna matlandskap ger rika möjligheter till nya mat- och smakupplevelser och en återkommande exponering för en variation av grönsaker och vegetariska rätter. Idealt sett kan det leda till förändrade uppfattningar om mat som i sin tur resulterar i ökat intag av grönsaker och frukt och sundare matvanor.

I skolans matlandskap positioneras eleverna dock både som passiva och kompetenta matkonsumenter. De serveras olika rätter utan möjlighet till inflytande över menyn, samtidigt som de förväntas göra medvetna hälsosamma matval. Många elever i studien upplever den vegetariska skolmaten som främmande *vuxenmat* som de inte kan relatera till eftersom den inte finns i hemmets matlandskap. De menar att rätterna innehåller många eller obekanta ingredienser, vilket skapar smaker som de är ovana vid. Särskilt barn med höga nivåer av matneofobi får svårt att ens våga smaka på dem. Om eleverna däremot kände igen maträtterna eller tyckte att de såg mer aptitliga ut än de kött- och fiskbaserade, så åt de mer vegetariskt. Med andra ord handlar barnens motstånd mot den vegetarisk skolmaten inte om fördomar mot vegetarism utan främst att den ses som ett sekundärt alternativ, *den andra* till skillnad från den *vanliga maten*, alltså kött- och fiskbaserade rätter. För att öka sannolikheten att fler elever väljer den vegetarisk skolmaten bör den presenteras på ett attraktivt sätt med möjlighet till provsmakning, ha hög igenkänningsfaktor och placeras först i raden av maträtter. Ökat elevinflytande har också betydelse för att skapa en god relation till maten. På samma sätt som i hemmets matlandskap kan barnen medverka i skolköket och göras delaktiga i planering av menyn genom måltidsforum, vilket också rekommenderas av Livsmedelsverket (2019). Tidigare forskning visar också att metoder med konkreta smak- och matupplevelser ger ett ökat intag av frukt och grönsaker (Kähkönen m fl., 2018; Reverdy m fl., 2010).

Resultatet pekar också på skillnader mellan hur vuxna vegetarianer motiverar

sitt val av kost (Se Roth, 2005; Wright, 2015; Weaver-Hightower, 2011) jämfört med barn. Eleverna framförde sällan miljö- eller hälsomässiga argument för att välja vegetarisk skolmat. När det gällde hälsoaspekter så kunde synen på vad som var bra mat skilja sig från olika matlandskap. Även om många elever vet att grönsaker och frukt är nyttiga (Berggren m fl., 2017), så behöver de samtidigt förhålla sig till en dominerande köttnorm. Inom ramen för denna norm finns en föreställning om att en fullvärdig måltid bör innehålla kött eller fisk och den vegetariska rätten betraktas därmed inte som ett likvärdigt alternativ. Normaliserandet av köttätande ifrågasattes av de elever som förde långa, ofta känsloladdade resonemang kring olika etiska och moraliska aspekter av att slakta djur för att producera mat. Även barn som konsumerade kött kunde ha svårt att förlika sig med tanken på att levande varelser dödades och gjorde jämförelser med att äta människor. Ändå visade de förståelse för att deras familj eller vänner åt kött och köttkonsumtionen gjordes mer etiskt försvarbar genom att hänvisa till god djurhållning eller hållbarhetsargument. Barn som oftare rörde sig i matlandskap där det fanns en uttalad vegetarism hade däremot en sämre acceptans mot köttätare, vilket stämmer överens med tidigare forskning (Hussar & Hassan, 2010).

Till skillnad från vuxna hade inte elevens kön någon betydelse när gällde djuretiska argument eller val av kosthållning. Pojkar kunde starkt sympatisera med djurs lidande och vilja bli vegetarianer och flickor beskrev tydligt hur de föredrog kött framför annan mat. Elevernas uppfattningar speglade i stor grad hemmets matlandskap snarare än deras kön. Samtidigt fanns det barn som uttryckligen ifrågasatte sin familjs matvanor. Som Rice (2018) poängterar så kan skolan fånga upp elevers funderingar kring mat utan att väja för svåra frågor som djurrätt och -etik genom att ta ett helhetsgrepp kring köttkonsumtionen och vegetarism. Genom att visa hur miljö, hälsa och djuretik hänger samman kan barn i en tidig ålder få en förståelse för att olika matval får skilda konsekvenser, vilket kan ge nya perspektiv på skolans och hemmets matlandskap. Utbildning med fokus på mat i relation till miljö och hållbar utveckling har också visat sig ge goda resultat exempelvis i form av ändrade matvanor (Jones m fl., 2012; Se Sandell, 2016). Sammanfattningsvis kan skolans gröna matlandskap vara en plats som utmanar och vidgar barns matrepertoar och därigenom också i olika grad komplettera eller kompensera för hemmets matlandskap. Där kan det finnas utrymme för samtal om mat- och hälsorelaterade frågor som kan kopplas både till djuretik och en hållbar samhällsutveckling i syfte att inspirera till sundare matval.

Referenser

- Ahern, S. M., Caton, S.-J., Blundell, P., & Hetherington, M.M. (2014). The root of the problem: Increasing root vegetable intake in preschool children by repeated exposure and flavour learning. *Appetite*, 80, 154-160.

tema

- Anzman-Frasca, S., Savage, J. S., Marini, M.E., Fischer J.O., & Birch, L.L. (2012). Repeated exposure and associative conditioning promote preschool children's liking of vegetables. *Appetite*, 58, 543-553.
- Berggren, L., Talvia, S., Fossgard, E., Arnfjörð, U.B., Hörnell, A., Ólafsdóttir, A.S, Gunnarsdóttir, I., Wergedahl, H., Lagström, H., Waling, M., Olsson, C. (2017). Nordic children's conceptualizations of healthy eating in relation to school lunch. *Health Education*, 117(2), 130-147.
- Brembeck, H., Johansson, B., Bergström, K., Jonsson, L., Ossiansson, E., Shanahan, H., & Hillén, S. (2010) *Barn som medforskare av matlandskap: del 1. Medforskning. CK-rapport 2010:01*. Göteborg: Centrum för konsumtionsvetenskap. Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Bucher, T., Siegrist, M., & Van der Horst, K. (2014). Vegetable variety: an effective strategy to increase vegetable choice in children. *Public Health Nutrition*, 17(6), 1232 - 1236. doi:10.1017/S1368980013002632
- Dovey, T. M., Staples, P.A., Gibson, E.I., & Halford, J.C.G. (2008). Food neophobia and picky/fussy eating in children. A review. *Appetite*, 50, 181-193.
- Earle, M., & Hodson, G. (2017). What's your beef with vegetarians? Predicting anti vegetarian prejudice from pro-beef attitudes across cultures. *Personality and Individual Differences*, 119, 52-55.
- Gullberg, E. (2006) Food for future citizens: school meal culture in Sweden. *Food, Culture and Society*, 9, 337-343.
- Hausner H., Olsen A., & Møller, P. (2012). Mere exposure and flavour-flavour learning to increase 2-3 year-old children's acceptance of a novel vegetable. *Appetite*, 58, 1152-1159.
- Hendy, H. M., & Raudenbush, B. (2000). Effectiveness of teacher modelling to encourage food acceptance in preschool children. *Appetite*, 34, 61-76.
- Hussar, K. M., & Harris, P.L. (2010), Children who choose not to eat meat: a study of early moral decision-making. *Social Development*, 19, 627-641. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2009.00547.x>
- Jones, M, Dailami, N., Weitkamp, E., Salmon, D., Kimberlee, R., Morley, A., & Orme, J. (2012). Food sustainability education as a route to healthier eating: evaluation of a multi-component school programme in English primary schools. *Health Education Research*, 27(3), 448-458.
- Johansson, B., Roos, G., Hansen, G.L., Mäkelä, J., Hillén, S., Jensen, T. M., & Houtilainen, A. (2009). Nordic children's foodscapes: images and reflections. *Food, Culture & Society*, 12(1), 26-51.
- Just, D., & Price, J. (2013). Default options, incentives and food choices: evidence from elementary-school children. *Public Health Nutrition*, 16(12), 2281-2288. doi:10.1017/S1368980013001468
- Judge, M., & Wilson, M.S. (2019). A dual-process motivational model of attitudes towards vegetarians and vegans. *European Journal of Social Psychology*, 49(2019), 169- 178.
- Kvale, S. (1996) *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: Sage.
- Kähkönen, Kaisa, Rönkä, Anna, Hujo, Mika, Lyytikäinen, Arja, & Nuutinen, Outi. (2018). Sensory-based food education in early childhood education and care, willingness to choose and eat fruit and vegetables, and the moderating role of maternal education and food neophobia. *Public Health Nutrition*, 21(13), 2443-2453.
- Livsmedelsverket. (2019). *Bra måltider i skolan: råd för förskoleklass, grundskola, gymnasieskola och fritidshem*. Uppsala.

- Mattisson, I. (2016). *Socioekonomiska skillnader i matvanor i Sverige. NFA report no. 9 2016*. Uppsala.
- Mayall, B. (2008). Conversations with children: working with generational issues. I P. Christensen, P., & James, A. (Red.), *Research with children: perspectives and practices. Second edition* (s.109-124). New York & London: Routledge.
- McPhail, D., Beagan, B., & Chapman, G.E. (2012) "I don't want to be sexist but...". *Food, Culture & Society*, 15(3), 473-489. DOI: 10.2752/175174412X13276629246046
- Mikkelsen, B. (2011). Images of foodscapes: introductions to foodscape studies and their application in the study of healthy eating out-of-home environments. *Perspective in Public Health* 13(5), 209-216.
- Mikkelsen, B. (2014). School: a multitude of opportunities for promoting healthier eating. *Public Health Nutrition*, 17(6), 1191-1194. doi:10.1017/S136898001400069X
- Moreaus, L., Lindroos, A.K., Warensjö Lemming, E., & Mattisson, I. (2020). Diet diversity score and healthy eating index in relation to diet quality and socio demographic factors: results from a cross-sectional national dietary survey of Swedish adolescents. *Public Health Nutrition*, 23(10), 1754-1765.
- Norgaard, M.K., Bruns, K., Christensen, P.H., & Mikkelsen, M.R. (2007). Children's influence on and participation in the family decision process during food buying. *Young consumers. Insight and ideas for responsible marketers*, 8(3), 197-216.
- Nordiska ministerrådet (2014). *Nordic Nutrition Recommendations 2012: integrating nutrition and physical activity, Nord 2014:002*. Copenhagen.
- O'Connell, M. L., Henderson, K., Luedicke, J., & Schwartz, M. (2012) Repeated exposure in a natural setting: a preschool intervention to increase vegetable consumption. *Journal of Academy of Nutrition and Dietetics*, 112(2), 230-234.
- Persson Osowski, C. (2015). "Dålig mat. Men ändå mat": om diskursen kring skolmaten som institutionaliserad måltid. I C. Fjellström (Red.), *Klagandets diskurs: matforskare reflekterar* (s. 51-58). Uppsala universitet: Uppsala.
- Persson Osowski, C. (2012). *The Swedish meal as a public meal: collective thinking, action and meal patterns* (Doktorsavhandling). Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Persson Osowski, C., Göransson, H., & Fjellström, C. (2012). Children's understanding of food and meals in the foodscape at school. *International Journal of Consumer Studies*, 36, 54-60.
- Povey, R., Wellens, B. and Conner, M. (2001) Attitudes towards following meat, vegetarian, and vegan diets: an examination of the role of ambivalence. *Appetite*, 37, 15-26.
- Reverdy C., Schlich, P., Köster, E.P., Ginon, E., & Lange, C. (2010). Effect of sensory education on food preferences in children. *Food Quality and Preference* 21, 794-804.
- Ruby, M. B. (2012). Vegetarianism: a blossoming field of study. *Appetite*, 58, 141-150.
- Ruby, M. B., & Heine, S. J. (2011) Meat, morals, and masculinity. *Appetite*, 56, 447-450.
- Pohjolainen, P., Tapio, P., Vinnari, M., Jokinen, P., & Räsänen, P. (2016). Consumer consciousness on meat and the environment: exploring differences. *Appetite*, 101, 37-45.
- Rice, Suzanne (2018) Education towards an increasingly integrated outlook on meat. I S. Rice & A.G. Rud (Red.), *Educational dimensions of school lunch: critical perspectives*. Cham: Palgrave Macmillan.

- Roth, L.K. (2005). "Beef. It's what's for dinner". *Food, Culture & Society* 8(2), 181-200.
- Rothgerber, H. 2012. Real men don't eat (vegetable) quiche: masculinity and the justification of meat consumption. *Psychology of Men & Masculinity*, 14(4), 363 – 375.
- Sanchez-Sabate, R., & Sabaté, J. (2019). Consumer attitudes towards environmental concerns of meat consumption: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, (1220), 1-37. doi:10.3390/ijerph16071220
- Sandell, M., Mikkelsen, B.E., Lyytikäinen, A., Ojansivu, P., Hoppu, U., Hillgrén, A., & Lagström, H. (2016). Future for food education of children. *Futures*, 83(S1), 15-23. <http://dx.doi.org/10.1016/j.futures.2016.04.006>
- SFS 2010:800. *Skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Torralba, J.A. (2014). Developing a conceptual framework for understanding children's eating practices at school. *International Journal of Sociology of Agriculture & Food*, 21(3), 2775-292.
- VonThron, S., Perrin, C., & Soulard, C-T. (2020). Foodscape: a scoping review and a research agenda for food security-related studies. *PLoS ONE* 15(5), 1-26.
- Warensjö Lemming, E., Moreaus, L., & Petrelius Spinen J. (2018). *Riksmaten ungdom 2016-2017: livsmedelskonsumtion bland ungdomar i Sverige. NFA rapport no 232018*. Uppsala.
- Weaver-Hightower, M.B. (2011). Why educational researchers should take school food seriously. *Educational Researcher*, 40(1), 15–21.
- World Health Organization (2003). *Diet, nutrition and the prevention of chronic diseases: report of the joint WHO/FAO expert consultation*. Geneva.
- Wright, Laura (2015) *Vegan studies project: food, animals and gender in the age of terror*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Wright, Laura (2018) Introducing vegan studies. *ISLE. Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 24(4), 727-736.